

A déli változat – rendszerváltás, magyarok, Jugoszlávia

Bevezetés – Gátszakadásban

Az 1980-as évek második felének Kárpát-medencei világában furcsa, kettős és ellentmondásosságában igen sajátos helyet foglal el a poszttitói Jugoszlávia. Idestova egy évtized telt el a 20. század egyik legagyafűrtabb és legeredetibb diktátorának halála óta, az egyeduralkodó Jugoszláv Kommunista Szövetségének (JKSZ) vezetését lát-szólag „szuperdemokratikusan” uraló ún. rotációs – tagköztársaságokként egymást váltó – rendszer nemcsak a titói, körmönfontan „interaktív” politikát nem képes fenntartani, de alig néhány esztendő leforgása alatt drasztikusan megmutatkoznak azok az eddig gondosan szőnyeg alá söpört, lappangó, hatalmas etnikai, gazdasági-társadalmi és politikai feszültségek is, amelyek szükségszerűen vezetnek – mind nagyobb sebességgel – az elkerülhetetlen és szükségszerű végkifejlet irányába. 1985–1986 táján még többé-kevésbé úgy látszik, az 1980-as évek elejének gondosan takargatott-ápolt „poszttitói” „jugó” világa nemcsak fennmarad, de változatlan formában – árubőség, nyugatias kirakat, ún. „el nem kötelezett” politika enyhe jugoszláv–szovjet feszültséggel, kiegyensúlyozott, szilárdan „kézben tartott” belpolitika stb. – még a maga módján „fejlődik” is. Az viszont már némi megütközést kelt – igaz, az etnikai kérdésekre vak és süket Nyugaton csak a nemzetiségi ügyekre némileg jobban figyelő (kisszámú) érdeklődő szemében –, amikor 1986. szeptember 26-án a legolvasottabb napilapban, a *Vecernje Novost*ban 200 szerb értelmiségi aláírásával napvilágot lát a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia memoranduma (pontosabban: itt és ekkor ennek legfontosabb szemelvényei), amely a Koszovó Autonóm Tartományban élő – ekkor már alig 10%-os kisebbséget jelentő – szerbség súlyos veszélyeztetettségét taglalja, tiltakozóan fölelemlévén szavát, egyértelműen „suptárellenes”, vagyis az albán nemzetiséggel szemben kifejezetten ellenséges, elítélő-kihívó éllel. A memorandumot a szerb sovinizmus legújabb kori látványos feltámadásának nyitányaként kell értékelnünk –megfogalmazója, szellemi atyja Dobrica Cosic. A jugoszláv kommunista vezetés az akadémia memorandumát „jól ismert sovinizta érvelésnek” bélyegezte ugyan, ám az mégis óriási visszhangot keltett a szerb közéletben, valósággal beleremegett az ország. „A szerb nemzeti radikalizmus ellen emelt titói gát átszakadt” – állapította meg az egyik elemző, és igaza volt. Ugyanakkor Juhász György joggal állapítja meg a dokumentumról, hogy „vadsovén írás, amelyből árad a gyűlölet (és az irigység)”. Ezt követően radikálisan felgyorsultak az események: a még 1986 májusában a JKSZ elnökévé választott egykori pozsareváci ügyvéd, „a Memorandum testet öltött alakja” (Juhász György), Szlobodan Milosevics retorikájában mind hétköznapibbá vált az „akadémikus” stílus és hangvétel, ami persze jelen esetben természetesen a tartalmi-szemléleti elemekre vonatkozik... A nagyszerb ideológia ugyan nem válhatott nyíltan kommunista pártprogrammá – „jugoszlávvá”

pláne nem –, de az egyéb feszültségforrások – a mind feszítőbb és mind nyilvánvalóbb, szinte már ordító fejlettségi-gazdasági-életszínvonalbeli különbségek a szlovén vagy a horvát és – mondjuk – a boszniai vagy a macedóniai tagköztársaság között, az éleződő (kezdetben szintén „csak” gazdasági gyökerűnek mondott) szerb–horvát ellentétek vagy akár az ország általános – IMF-kölcsönre szoruló –, rohamosan romló gazdasági állapota mind-mind a milosevicsi politika kezére játszott. Még hozzá fokozódó mértékben és egyre nyíltabb formában. 1987-ben kemény harcok és igazi balkáni politikai praktikák közepette eléri, hogy egyeduralkodóvá váljék a pártvezetésben, az év végéig teljesen kiszorítja legnagyobb ellenfelét, Ivan Stambolicot és több másik vetélytársát, és gyakorlatilag átveszi a hatalmat a haldokló Jugoszlávia felett.

Nagy a sátán birodalma

A Délvidéken, amelyet az itt élő, ekkor még több mint 400 ezres magyarság – máig – szinte kizárólag csak a szerb eredetű és tartalmú „Vajdaság” névvel nevez meg, a magyarok viszonylag jó kondícióban érik meg 1988-at, főleg ami az életszínvonalbeli-gazdasági állapotokat és a társadalmi körülmények felszínét illeti. Utóbbin elsősorban a ragyogó minőségű föld – Európa legjobb minőségű termőföldje – és a hagyományos délvidéki magyar munkaszeretet, munkabírás és munkaerkölcs együttesének – természeti adottságok és nép osztatlan harmóniadiadalának kényszerű és kényelmes! – társadalmi elismertségét kell érteni. A többségi jugoszláv társadalom tökéletesen tisztában volt az 1945 óta eltelt négy és fél évtized tapasztalatainak birtokában a magyarság (fel)használhatóságából következő előnyök valamennyi hasznosítható, kiválóan profitáló elemével, és megfelelő „balkáni” nagyvonalúsággal volt is annyira „korrekt” és (ez a pontos!) önértékével tisztában levő, annak ellenértékével nem garaszkodó, hogy megfelelően honorálta is a kiváló földön kiválóan termelő magyar lakosság hatalmas erőfeszítéseit – ez vezetett a sajátságos „jugó–magyar” öntudathoz, ez az egyik fő magyarázata a magyarok ezreit legyilkoltató Titóért való őszinte magyar rajongásnak és a viszonylagos anyagi jólétben és biztonságban élő alföldi magyar ember (itt speciális „jugó”, délszaki jellemzőkkel megspékelt) sajátságos „rátartiságának”, több tudati-szemléleti sajátosságának.

A magyar gyanútlanság, egyben a jó ösztön egyik legelső bizonyítéka az addig egészen másféle jellegű profiljáról ismert *Új Symposion* című folyóirat 1987. szeptember–októberi száma, amely szülőföldvallomások egész sorának segítségével meg azóta sem igen haladott nívón és terjedelemben adott átfogó, szociografikus körképet a délvidéki magyarság helyzetét meghatározó, közelmúltbeli eredőkről. A lapszám – mondjuk ki – parádés szerzői névsorral és megdöbbentően mély, pontos és felelősségteljes diagnózisváltozatokkal lépett az olvasó elé. A szerzők névsora imponáló: Németh István (1930–2019), a délvidéki próza Gion Nándor után legnagyobb mestere szülőfalujáról, *Följegyzések Kishegyesről* címmel ír; a bánsági Cs. Simon István (1942–2007), a kiváló költő-szociográfus, a legeredetibb hangú alkotók egyike *A Holt Tisza kanyarában* címmel ugyancsak szülőfalujának, az 1954-ben elpusztított, ősi Terjánnak a végzetéről számol be; a Mura-vidéki Bence

Lajos (1956–) *Innen nem jutsz messze* címmel teszi közzé vallomásait a szülőföldről; az azóta Magyarországra települt, igen tehetséges novellista, Apró István (1960–) a Tisza mentén vizsgálódik; a ma már ugyancsak az anyaországban élő, szabadkai Garai László (1947–), a legképzettebb magyar írástudók egyike Szabadka fejlesztéséért felelős egyik vezetőjének írott nyílt levélben fogalmazza meg mondandóját; Tari István költő-szociográfus (1953–), a délvidéki magyar irodalom egyik első embere *El voltunk csapva* címmel a Bukovinából Bácskába került és onnan 1944-ban továbbbúldözött székelyek maradékainak sorsáról ad beszámolót; az 1945 utáni délvidéki magyar próza egyik sajátos hangú mestere, Varga Zoltán (1936–2000) *Emlékek lendkerékkel* című munkájában a régi délvidéki magyar életet eleveníti fel; a nehéz sorsú, magyarságáért kétszer két év börtönt szenvedett Vicei Károly (1944–) a háború utáni Zentát idézi meg *Lélekbe költözött otthonaink* című emlékezésében; Kontra Ferenc (1958–), a Drávaszög szülőtte a vidék magyar hétköznapijait mutatja be *Nagy a sátán birodalma* címmel. Ez a lapszám igen szerencsés módon, koncentráltan és máig jelentékeny dokumentatív értékkel bizonyítja, milyen intellektuális szinten, milyen látásmóddal és talán legfőképpen: milyen eszmei vértetben létezik és képes fellépni egy szellemi elit egy olyan, 1944–1945 óta Magyarországtól ismét elszakított területen, ahol a kommunizmus speciális helyi változata egészen rendkívüli tudati-szemléleti változásokat idézett elő az adott nemzeti kisebbség tagjai között. Ez a magyar közösség ekkorra már, úgy tűnt – Dudás Károlyt idézve –, kijárta az asszimiláció magasiskoláját, kényszerűen rejtett, lappangó identitástudata, ha maradt valamicske egyáltalán, intenzitásában, mélységében-átéltségében nem is volt a Ceaușescu-rémuralomban senyvedő erdélyi vagy a szovjet és a csehszlovák elnyomatásban vergődő kárpátaljai vagy felvidéki nemzettestvérekéhez mérhető. Éppen ezért rendkívüli fontosságú minden olyan intellektuális jelentkezés, amely nemcsak árnyalni, de netán még módosítani is tud a kényszerűen tudomásul vett, nem éppen vigasztaló összképen. Aligha túlzás azt állítani: a megidézett folyóiratszám 1987 őszén, egy, a délvidéki magyarság szempontjából is akár „induló történelmi pillanatnak” nevezhető történelmi alaphelyzetben elgondolkodtató mélységgel mutatja fel a magyarsággal a következő fél évtizedben történtek megannyi ellentmondását és eredőjét, indokait és alkotóelemeit.

Halálos ölelésben

„Tito és a magyarok: mélylélektani-politikai esszé témája lehetne” – fogalmazta meg Hornyik Miklós. Midőn e sorok írója 1996-ban megpróbálkozott ilyesmivel, azt kellett írnia, hogy a Jugoszlávia-kirakat csillogása az 1970-es évek második felére már nemcsak vakító volt, de világtalanná is tett százezreket. Még olyan kiváló magyarországi szellemi embert is, mint Száraz György, aki a Tito- és a „jugó”-kultuszt magas intellektuális-történetfilozófiai szinten igazolja *Az utolsó Habsburg?* (1984) című írásában. Innen egyetlen kiragadott példa – és mellette a póre igazság. Száraz György ezt írja:

„az autonóm Vajdaságban az oktatás rendszere biztosítja, hogy az általános iskolát mindenki anyanyelvén végezhesse. Egy középiskolai nemzetiségi osztály megnyitásához 15 tanuló kell, 1979-es adatok szerint a pár éve kezdődött iskolai reform keretében a középiskolák szerb–horvát nyelvű 1. és 2. osztályos diákjainak száma 22,4 százalékkal nőtt, a magyar nyelven tanulóké 50,6 százalékkal.”

Ezzel szemben Mirnics Károly adatai szerint az 1966/67-es és az 1986/87-es tanév között a magyar általános iskolák száma 197-ről 127-re (35,6%-kal), a tanulóké 40 ezer 363-ról 27 ezer 308-ra (32,4%-kal) csökkent. A magyar nyelvű középiskolásoknak mindössze 9,6%-a tanulhatott anyanyelvén 1987-ben, két év múlva, 1989-ben pedig 34%-uk nem járhat magyar nyelvű középiskolába. És az oktatás csak egy, egyetlenegy terület a sok közül... Titónak a magyarság felé szélesre tárt karja halálos ölelésnek bizonyult.

Joghurtforradalom

1988 őszén a belgrádi vezetés döntő lépésre, végső és végleges „erősítésre” szánja el magát. Október 5-én és 6-án több tízezres tömeg lepi el az egykori Vásáros-Várad utcáit: a jövevények – főleg a kies Balkánról korábban betelepítettek és leszármazottaik – Belgrádból szervezett akció keretében buszokkal-vonatokkal érkeztek, és a felsőbb utasításra kivezényelt, feltüzelt helybéli szerb diákokkal és fizetésüket e daliás időtöltésre is kapó munkásokkal elvegyülve, mintegy százezren, kedélyes demonstrátorokként skandálták követeléseiket. „Le a tartományi vezetőkkel!”, „Vajdaság = Szerbia!”, „Együtt erősebbek vagyunk” stb. Az elszántan tüntető délszláv néptömegnek az együttérzők (hatóságok? helybeliek?) üdítőket, szendvicseket és joghurtosflakonokat osztogattak, utóbbiakat vagdoszták azután nagy számban a tartományi pártbizottság, az Újvidéken régen „báni palotának” ismert és nevezett épület falaihoz – így és ezért vonult be az 1945 utáni délszláv és közép-európai történelembe „joghurtforradalom” néven az 1988. október eleji (az MDF legelső, nagy szegedi összejövetelével majdnem azonos időpontban zajló) esemény.

A joghurtforradalom hatása az elkövetkezendő három esztendő eseményeire – látzólag meglepő módon – rendkívüli volt. A délvidéki magyarság következő, nagyjából ugyanekkor kezdődő életszakaszára ugyanígy. A két autonóm tartomány megszüntetéséhez természetesen döntő mértékben hozzájárult: már a következő hónapban – kétéves vita után! –, november 26-án alkotmánymódosítást fogadtak el (miután – az újvidéki joghurtosok mintájára – november 20-án hatalmas tömegtüntetést szerveznek Belgrádban is), és ez mellékesen mintegy betetőzi Milosevics végső „megkoronázását” is, akit november végén 85%-os szavazataránnyal Szerbia államfőjévé választanak.

A bácskai-bánsági magyarság néma döbbenettel és teljes passzivitással figyelte ezt a tobzódást: aligha érzi még, milyen hatása lehet mindennek az alig egy évvel későbbi magyar vonatkozású történésekre. Hogy délvidéki magyar összefüggésekben katalizátor volt-e a joghurtforradalomba és közvetlen következményeibe torkolló 1988-as esztendő? A kérdés a passzív magyar magatartás és a későbbi tapasztalatokból levonható tanulságok, valamint a kibomló történelmi események együttes tükrében vizsgálandó.

Galopp Rigómezőn

Az 1989-es esztendőt ma már közhely – ráadásul erősen vitatható – a csodák évének nevezni, annyi viszont tény: 1989 nagyon sok közép-európai történelmi változás esetében sorsdöntő időszakot hozott, részint kikristályosodtak, részint gyökeresen megváltoztak, sokszor színükről a visszájukra fordultak korábban biztosnak vagy éppen megváltoztathatatatlannak hitt társadalmi-politikai-közéleti állapotok, helyzetek, sőt olykor egész uralmi-hatalmi rendszerek is.

Jugoszlávia, annak északi tartománya és az ott élő magyarság szempontjából ez az év a korábbi folyamatok kiteljesedésének – az év első fele „jugoszláv méretekben” a kikristályosodás ez esetben elég baljós folyamatát, második fele a magyar népközösség esetében a magára ébredés felgyorsulásának, határozottabbá válásának – fokozatos körvonala-zódását jelentette. Szinte minden egy irányba, a nagyszerb sovinizmus és a totálissá vált párhuzamos albángyűlölet és Koszovó-fóbia jelképes eseményének, az 1389-es rigómezei csata 600. évfordulójának alkalmából az egykori helyszínen rendezendő Nagy Találkozó irányába mutat. És ami június 28-án – nemcsak a (török győzelemmel vég-ződött) csata, de a szerb egyház egyik legnagyobb ünnepének, Szent Vitusnak napján (Vidovdan) – lezajlik Rigómezőn: a Jugoszlávia végzetét felmutató történet prologusának nagy, emblematisztikus eseménye.

Egymillió ember a valamikori csatamezőn, irdatlan tolongás, átszellemült, lázasan túlfűtött hangulat. A gigászi embertömegben uralkodó atmoszféra az agresszív kihívás: lám, itt vagyunk, ennyien vagyunk, velünk húzzon ujjat valaki... Az év második felében minden folytatódik: az 1976-ban egy városi amatőr színpad létrehozási kísérle-téért kétéves börtönbüntetést szenvedett író, Vicei Károly újbóli perbe fogása kitűnően mutatja a milosevicsi szerb hatalom kiteljesedését, de a lehetséges nemzetközi hatások érvényesülését is: a tárgyalás alatt sorra robbantak a bombák a tárgyalóteremben, egy kivételével minden tanú visszavonta vallomását, a tárgyalást többször megszakították, végül aztán – a Délvidéken is, a magyar lakosság teljes körű felvilágosítására – napvilágra került minden – Vicei felmentésével egyidejűleg. (Ezután – 12 év múltán – decemberben kaphatott újra útlevelet.)

Kürtszó decemberben

Az 1989-es év végén, december 18-án hajnalban Temesvárott a román belbiztonsági alakulatok belelőnek a tüntető tömegbe, a halálos áldozatok számát három-négyszázra becsülik. Már napok óta szállnak a hírek a Délvidék keleti végéből, a Romániához csatolt Bánság legnagyobb városából – és ezen a 18-ai, hétfői napon Újvidéken egy Ágoston András nevű ember (Novi Sad, Drage Spasic 9.) a titóista Hazafias Népfront, a Szocia-lista Szövetség Vajdasági Tartományi Választmányának átad egy 11 tagú, ún. kezdemé-nyezőbizottság által megfogalmazott és aláírt dokumentumot, amely a Tanjug másnapi jelentése szerint egy magyar szervezet – a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) megalakítását célozza. A titói Jugoszlávia szerb elnevezéssel Vajdaságnak

hívott tartományában, ahol messze a legtöbb magyar él, a szintén magyarok által is lakott Horvátországgal és Szlovéniával szemben – Horvátországi Magyar Szövetsége (HMSZ), 1949 óta, Mura-vidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Szövetség (MMÖNK), 1975 óta – semmiféle, még a korabeli csehszlovákiai magyar kulturális szervezethez, a Csemadokhoz hasonló magyar szerveződés sem létezett.

A hírügynökségi jelentés szerint

„a kezdeményező bizottság a Közösséget mint a vajdasági magyarok érdekeinek kifejezésére és képviselésére megalakított szervezési és politikai formát mutatja be, amelynek célja serkenteni a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósítását a tartományban, illetve Szerbiában. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége [...] síkraszáll a hazai társadalmi és gazdasági változásokért, a pártállamból a jogállamba való átmenetért, a tőke-, áru- és munkaerőpiacon alapuló piacgazdaságért és a politikai demokráciáért, ideértve a többpártrendszer is. A kezdeményező bizottság úgy véli, hogy a Közösség bekapcsolódhatna a Szocialista Szövetség által folytatott széles körű politikai akcióba.”

És végezetül a kezdeményező bizottság tagjai: Ágoston András (Újvidék), dr. Hódi Sándor (Ada), (Szabadka), Dudás Károly (Szabadka), Kovács Frigyes (Szabadka), dr. Korhecz Tamás (Szabadka), Siflis Zoltán (Szabadka), Szekeres László (Szabadka), Tóth János (Ada), Boldizsár János (Újvidék), Beszédes István (Zenta), Vékás János (Újvidék).

A nagy nyilvánosság előtt először a Tisza menti Óbecsén mutatkozik be a színre lépő VMDK: Ágoston András február 27-én jó háromórás összefüggő ismertetést a szerveződés programcéljait. A nemzeti ünnepen, 1990. március 15-én pedig 1945 óta először koszorúzzák meg nyilvánosan a bánási Magyarittabén a Délvidék egyetlen megmaradt Kossuth-emlékművét. A kormányzó mellszobránál a VMDK küldöttsége tiszteleg, március 31-én pedig a nyugat-bácskai, színmagyar Doroszlón megtartja alakuló közgyűlését a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége.

Mérföldközők érkeztek. Az első igazihoz azóta, hogy a Délvidéket ismét elcsatolták Magyarországtól. A közgyűlés díszvendégeként megszólal a délvidéki magyar irodalom nagy öregje, élő klasszikusa, *Herceg János* író, akadémikus, akit a VMDK tiszteletbeli elnökévé választanak:

„Semmiféle bezárkózásnak nem lehetünk hívei, kivéve egyet: a nyelvünk, a kultúránk védelme a dolgunk. De azt aztán védjük foggal és tíz körömmel és azzal a kossuthi felismeréssel, hogy a politika a lehetőségek tudománya [...] Legyen bárki bármelyik pártban, de maradjon meg itt a magyar kultúra védelmében.”

Doroszlón kimondják:

„Politikai szervezetünk megalakításával nemcsak azt akarjuk bizonyítani, hogy az Európa e részében végbement változásokat immáron nem lehet visszafordítani, hanem azt is, hogy demokratikusán, alulról szerveződve képesek vagyunk feltárni, kifejezni és képviselni közösségi érdekeinket.” (Ágoston András)

„Tanúi és cselekvő részesei vagyunk egy korszak lezárulásának és egy új korszak kezdetének. A megújulás szelleme, íme, eljutott végre hozzánk is, hogy a vajdasági magyarság sorsáért felelősséget érző emberek ezreit rázza fel az önként vállalt vagy rákényszerített passzivitásból,

abból a cselekvési bénultságból, amibe az elmúlt évtizedek süllyesztették [...] Döntő fontosságú változások nélkül egyszerűen nincs jövő, nincs semmi kilátás számunkra. [...] Az csupán a törekvésünk, hogy törvényeink az emberi és polgári szabadságjogok mellett pontosan határozzák meg és biztosítsák kollektív jogainkat is. A VMDK ezen kollektív jogaink kivívása és tiszteletben tartása érdekében jött létre.”

Fél év sem telik belé, s a VMDK a rohamos megizmosodás, a látványos megerősödés felé halad. (Mint az események nemsokára meg is mutatják: igen nagy szükség is van erre.) Az is jól észrevehető: a jugoszláviai helyzet gyors komorodásával párhuzamosan, ha úgy tetszik, a régi „klasszikus” módon érvényesül a „teher alatt nő a pálma” magyar nemzetpolitikai alapelve. Mire augusztusban Kninben kitör az első igazán komoly – a horvátok által gúnyos lenézéssel „fatörzsforradalomnak” nevezett – összetűzés, a knini szerbek úttorlaszolója a horvát rendőri erőkkal szemben, a VMDK elhatározza sok szempontból rendkívüli – mert programalkotó és -meghatározó, s a március legvégén lezajlott alakulástól számított igen rövid időn belül, alig fél év múlva kitűzött –, első, Adán megrendezendő kongresszusának megtartását. A nyár folyamán elkészül a VMDK programja (szeptember 17-én lát napvilágot a szervezet e napon először megjelenő hírmondójában), amely roppant figyelemreméltó elemeket tartalmaz. Mindezt alig tíz nap múlva, a Szent Mihály napján (szeptember 29.) lezajló, már említett adatai első VMDK-kongresszuson nyilvános, hangos-zajos tárgyaláson vitatják meg. Az 1990-es év vége még egy nagy eseményt tartogatott a déli magyarságnak: december 9-én és 20-án rendezték meg Jugoszláviában az első többpárti választásokat, ezen a VMDK „azért vett részt, mert egyetlen párt sem vállalta a VMDK-követeléseket, a személyi elven alapuló kisebbségi önkormányzatot, az 1944–1945-ös vérengzések ártatlan áldozataira vonatkozó tudományos kutatások serkentését, és ami talán a legfontosabb, a magyar iskolák kérdését.”

A választás a VMDK-nak hatalmas sikert hozott. A szervezet 31 képviselőjelöltje megkapta a magyar szavazópolgárok több mint 80%-ának szavazatát – a még egy esztendeje sem létező magyar tömörülés nyolc (!) képviselőt juttatott a belgrádi parlamentbe. (Ágoston András, Csubela Ferenc, Kasza József, Körmendi Ferenc, dr. Nagy Sándor, dr. Páll Sándor, Szecsei Mihály és dr. Varga Zoltán képviseli a szervezetet.) A VMDK 3,2%-kal a pártok között a szocialisták (77,6%) és a Vuk Draskovic-féle Szerb Megújodási Mozgalom (7,6) mögött a harmadik helyen végzett – de aligha túlzó az a széles körben hangoztatott vélemény, hogy az első szabad jugoszláviai–szerbiai választások egyetlen és igazi győztese a magyar érdekvédelmi szerveződés lett... Az első értékelések egyikeként a magyar tömörülés vezetősége megállapította: „a választások után a helyzet világos. A magyarok nem a szerbek, nem a győztes Szerbiai Szocialista Párt ellen szavaztak, hanem magyarságuk védelmében a VMDK-ra.”

Csoda Szabadkán

A háború kitörésének éve nem hoz semmiféle örömteli változást, a magyarellenés délvidéki nagyszerb offenzíva zavartalanul folytatódik: 1991. február 5-én Szerbia képviselőháza elvetette a VMDK egyik legmarkánsabb, legrátermettebb képviselőjének,

dr. Páll Sándornak egy kisebbségi minisztérium megalakítására tett javaslatát, 8-án a Tanjug kommentárjában Srđan Basic arra hivatkozik, hogy a magyar szervezet néhány tagját előállították, mert fegyvert találtak náluk, és persze mindezt a horvátországi eseményekkel hozzák kapcsolatba. A *Magyar Szó* megtudja, hogy a szerző az információt nem az illetékes belügyi szervektől kapta. Két nap múlva, 10-én a magyar napilapban *Övön aluli ütések* címmel ismét Csubela Ferenc VMDK-képviselő kénytelen cáfolni, kijelentve, hogy több magyarról elterjesztették, hogy fegyverekre és rádió adó-vevőkre akadtak náluk, néhányat letartóztattak, „nálam konkrétan 13 géppuskát találtak”. A hangnem durvul, a támadások egyre összehangoltabbak. És amikor április 21-én a szabadkai sportszarnokban megtartják a VMDK II. kongresszusát, és Kosztolányi Dezső városában 1944 óta először hangzik fel több mint tízezer ember előtt a magyar Himnusz: a csoda megvalósulni látszott. Hornyik Miklós azóta legendássá vált felszólalásának mondatai alighanem a délvidéki magyar szervezet eszmei-erkölcsi-politikai fejlődésének csúcspontját is jelentették:

„Bennünket, magyarokat az állampárti sajtó és a szerb fundamentalista nacionalizmus naponta vizsgáztatna államhűségéből, de ezt az egyhangú társasjátékot már jó régóta unjuk. [...] Arra a jóhiszemű kérdésre, hogy lojálisak vagyunk-e a szerb államhoz, ma így válaszolunk: kettőn áll a vásár. Annnyira leszünk lojálisak, amennyire a szerb állam lojális lesz irántunk.”

Alig két hónap múlva már ki is tör az 1945 óta legelső európai háború, először szerb–szlovén, majd – mindennél pusztítóbban – szerb–horvát viszonylatban.

Háború van most a nagyvilágban...

A helyzet rettenetességének aláfestésére álljon most itt egy 1991 kora őszen előkerült és a magyar sajtóban több helyütt is közzétett délvidéki dokumentum, amely talán minden más híradásnál egyértelműbben és jellemzőbben világít rá arra az infernóra, amelyet a déli magyar nemzetrésznek a 20. század utolsó évtizedének elején meg kellett élnie.

A belgrádi képviselőházban az alábbi levelet kapja kézhez minden VMDK-s honatya:

„Tudjátok, hogy leigázott nép vagytok és Isten kegyelméből maradhattok meg Jugoszláviában és Európában. Szerbia nem eteti tovább azokat az ingyenélőket, akik tört döfnek a hátába, az usztasákkal karöltve. Az usztasákat és a magyarokat ugyanarra a karóra fogjuk húzni, Belgrádtól Budapestig. Egytől egyig el fogtok tűnni Szerbiából és annak képviselőházából, hogy ne mérgezzétek a szerb népet civilizálatlan magatartásokkal. Léperől lépésre mindenütt megsemmisítünk benneteket, az usztasákkal együtt. Halál a magyarokra és az usztasákra!”

Aláírás: *A Magyarok és az Usztasák Megsemmisítésére Alakult Bizottság*. És aki azt hiszi, csak a VMDK-s képviselőket illette meg ez az episztolakiváltság, nagyot téved: lépten-nyomon olvasni lehetett – azokban az időkben e sorok írója is szemlélhette-olvashatta, különböző délvidéki tájakon – a „Smrt za madjarima” (Halál a magyarokra) vagy az „Ubicemo madjare” (Megöljük a magyarokat) feliratokat, szimultán...

Már 1991. szeptember végére, október elejére kiderült: a délvidéki magyarságot messze számarányát meghaladó arányban viszik a vágóhídra. Ahol minden ötödik katonahalott: magyar... Valósággal vadásznak rájuk a behívókkal. És a háború első szakaszának akár csak becsült veszteségadataiból akár százas nagyságrendű magyar áldozatra is lehet következtetni... Az a jelenség viszont, hogy a bácskai és bánsági magyar fiatalokat szinte kizárólag csak megfélemlítéssel és üldözéssel kényszerítik a hadseregbe, azt is jelenti, hogy a délvidéki magyarok megértették a VMDK által megfogalmazott álláspontot: semmiféle érdekük a délszláv népek egymás közötti harcában részt venni – az ágyútölteléknek felhasználni akart fiúk bujkálnak, és (leginkább) tömegesen menekülnek át a trianoni határon (számuk 1991 végén már eléri a 30 ezret), csak Szegeden és környékén közel 15 ezer menekült próbál szállást és munkát találni – vágyakoznak és szervezkednek, tájékozódni próbálnak és apátiába zuhantan várakoznak jobb időkre, hétvégeken epekedve várják édesanyjukat, testvérüket, feleségüket-kedvesüket, küszködnek a bőrükön nyereszkesző anyaországi hiénákkal, igyekeznek eligazodni a magyarországi rendeletek és előírások dzsungelében és az üzött vadak riadt óvatosságával kémlelnek vélt vagy valós „tégglák”, beépített szerb belügyesek és hasonszőrű „küldött emberek” után... Közben pedig próbálják betartani a VMDK által példamutató okossággal és előrelátással-körülmétekintéssel megfogalmazott jótanács-együttest, „az engedetlenség hét arany szabályát”:

„1. Ne találjanak meg! 2. Ha megtalálnak, ne vedd át! [A behívóparancsot – D. L.] 3. Ha átvetted, ne ird alá! 4. Ha aláírtad, ne jelentkezz! 5. Ha jelentkezted, ne menj el! 6. Ha elmentél, fordulj vissza! 7. Ha visszafordultál, ne gyere egyedül!”

Közben egyre nagyobb arányúak a háború elleni tiltakozások: megszaporodnak, szervezetté válnak és mind hatásosabbak a tüntetések, amiben a magyarlakta területek járnak elől: november 5-én Zentán több ezren vannak, 6-án Adán, 7-én Temerinben és Zentagunarason folytatódnak a megmozdulások. Zentán a rendőrség a szervezők közül elfogatási parancs nélkül két embert letartóztat, és vagy húsz ember szeme láttára az irodában és az utcán agyba-főbe veri őket. Általában: az állami szintű banditizmus – kombinálódva a harctereken szemérmetlenül zajló, régi martalóc hagyományokat felelevenítő szabad rablással és gátlástalan, olykor kifejezetten szadisztikus mézárásokkal – az úgynevezett háterszágban egyre vadabb terror és megfélemlítés légkörét árasztja. Rendőrök és más fegyveresek az országúton buszokat állítanak meg, a személyautókkal kényük-kedvük szerint packázhatnak, vannak helyek, ahol kifejezetten nem ajánlatos hangosabban magyarul beszélni, ha az embernek fontos a testi épsége... Ebben a világban él, harcol, tárgyal, beadványokat, memorandumokat, felhívásokat és hasonlókat fogalmaz a VMDK – és köszönt be 1991 rideg tele...

1992 és 1993 – a háborús nyomorúságokkal és a fenti, magyar vonatkozású magyar változatlanságokkal egyetemben – azonban előkészíti a sajnos végső csapást is. Dudás Károly interpretációjában:

„A VMDK elnökségi üléseken már egyre jobban látszott, hogy Ágoston András elnök és Vékás János alelnök a másik alelnököt, Hódi Sándort mindenáron le akarják váltani, s ezekre a pénzügyekre hivatkozva el akarják távolítani a vezetésből. Egy pillanatra sem állítom, hogy bármelyikük saját zsebébe akarta azt a pénzt, de a végén mindenesetre kiderült, hogy Hódi Sándor ezzel a céltámogatással a legaprólékosabban elszámolt. Hódi kikészítésének indokai mögött szerintem egyrészt az irigység állt, ő a könyvei, egész ténykedése révén a legmegbecsültebb és legnívósabb, legfajsúlyosabb magyarok egyike volt a Délvidéken, szóval szellemi fölénye szemet szúrt. Másrészt ő kimondottan, a szó teljes és valódi, legmélyebb értelmében jobboldali volt, politikai nézeteit tekintve abszolút nyíltan és egyértelműen. Támadói ugyanilyen egyértelműen baloldaliak lévén, nyilvánvaló, hogy a támadás baloldaltól érkezett, és az sem véletlen, hogy az egész akció tökéletesen egybeesik a magyarországi baloldal előretörésével, a kommunisták visszatérésével, Hornék hatalomra jutásával... Én annak idején az egész botrányon irgalmatlanul fölháborodtam, de ami a leglenyegesebb: elég gyorsan kialakultak a VMDK-n belül a törésvonalak. Egészen biztos, hogy jócskán volt némi »összjáték« Budapesttel, noha milyen furcsa, hogy mostanában vádolják a magyar kormányokat azzal, hogy »átnyúlnak« a határok fölött... Persze egyéb tényezők is közrejátszottak: az egyik »legerősebb ember«, Kasza József és több hasonló, az észak-bácskai tömbmagyarság soraiból kikerült társa »összszárt« Hódi ellenében. A VMSZ létrejöttékor a nyolc magyar önkormányzatot már Kasza vezényelte.”

Káin a Délvidékre ért

Mire a több mint baljós 1993-as esztendő véget ér, tulajdonképpen már minden készen áll, minden előkészítettett... Magyarországon a Boross-kormány hivatalba lépését követően közvetlenül, január elején már nyílt titoknak számított, hogy egyértelmű, kíméletlen és hosszabb múltra visszatekintő hatalmi harc folyik a VMDK-ban. Január folyamán igen heves és összehangolt támadás kezdődött éppen a Vox Humana segélyszervezet ellen, nem is nagyon titkolt bekebelezési szándékkal: az erre irányuló törekvések során a humanitárius szervezetből meneszteni kívánták az egyházi személyeket – papokat, apácákat –, de több neves értelmiségit (orvosokat, tanárokat) is – tulajdonképpen mindazokat, akiket a másik oldalon tömörülők „VMDK-ellenesnek” nyilvánítottak, vagyis azokat, akik elleneztek, hogy a húsfaszék valamiképpen a pártvezetés e köreinek kezébe kerüljön. „Danyi László moholi plébánost a halálba kergették, aki a rágalmakat igen nehezen viselte – ezek szerint ő csak katolikus híveinek osztogatott volna a magyar segélyekből...” – írja Hódi Sándor. Egészen nyilvánvaló volt, hogy az egész offenzíva a magyarországi fejlemények ismeretében erőteljesen a baloldali visszarendeződés reményéhez kötődik – ez az esély mindinkább felbátorította a régi kádereket. Ez a tény rendkívül lényeges összetevője ennek az időszaknak. Márciusban már teljes erővel, valóban az egész délvidéki nyilvánosság előtt tombol a harc. (Természetesen az anyaországban is futótűzként terjed el minden.) Néhány nappal a március 27-ei zentai közgyűlés előtt, számol be Balla, „meglepő módon” Csoóri Sándor, a Magyarok Világszövetségének elnöke hívja fel Budapestről, mondván: egyedül ő (?) tudná meggyőzni Ágostont és Hódit, „hogy a helyzet megoldása érdekében üljenek le megbeszélni a dolgokat, mert ellentétes esetben a VMDK széthullhat – mondta”. Csoóri Sándor, mint annyiszor, most is segítőkész, végtelenül jóakarátú, nemes ügyet pártoló – és kissé naiv: a dörzsöltebbek már a Délvidéken is látják, mennyire összefüggnek a dolgok és mire – mi mindenre is – megy ki a játék valójában... Balla mindenesetre megígéri: beszél Hódival és Ágostonnal egyaránt.

„Elsőként Hódit hívtam, s ő hajlandónak mutatkozott a megbeszélésre, sőt azt ajánlotta, hogy egy nappal a közgyűlés előtt találkozzunk. Ágoston hajthatatlan volt. »Nincs más, jöjjön, aminek jönnie kell!«, mondta.”

Csoóri, úgy is mint a Magyarok Világszövetségének elnöke, azonban nem éri be annyival, hogy csak Ballát próbálja mozgósítani. Ugyancsak néhány nappal a közgyűlés előtt levelet ír Ágostonnak és Hódinak. Érdeemes ezt a drámai levelet (a rendelkezésemre bocsátásért Hódi Sándornak külön köszönetet mondva) teljes terjedelmében idézni: megdöbbentő és egyben igen jellemző történelmi dokumentuma a kornak, a hazától hosszú-hosszú évtizedek óta elszakított magyarság szívszorító, többrendbéli nyomorúságának és a legújabb kori magyarság egyik legjelentékenyebb és legtisztább embere személyiségének egyaránt.

„Kedves András és Sándor!

Ha lehetséges, még a közgyűlés előtt szeretnék Veletek személyesen beszélni, az Illyés Alapítvány, a Határon Túli Magyarok Hivatala nevében és a magam nevében is, hisz rajtatok most nemcsak a délvidékiek sorsa dölhet el végérvényesen, de eldőlhet az erdélyieké, a felvidékieké és a kárpát-lajaiaké is. Ezáltal pedig az anyaországé. Ha a Ti végváratok belső bajok miatt esik el, szabad lesz a vásár az ellenségeinknek. De ezt talán mondanom is fölösleges, úgymond tudjátok. Entz Gézáéktól tegnap beszélünk Durayval, aki ugyanezt gondolja. Ő Zürichből holnap indul Párizsba, s ha el tud érni Benneteket, szeretne szót váltani Veletek. Március 27-ig ijesztoően kevés időnk van, de ha úgy gondoljátok: csütörtökön reggel, délelőtt Szegeden is találkozhatnánk. Nagyon kérek mindkettőtöket, ne sajnáljunk egymástól másfél-két órát. De ha a közgyűlés előtt már sehogy sem tudunk időt egyeztetni, gondoljatok arra, hogy két igazságnak nem feltétlenül kell egymás ellen fordulnia. Egy tágasabb és mozgékonyabb térben kiegészíthetik egymást. Bartók igazsága, aki elment Magyarországról s Kodályé, aki maradt, ugyanazt a magasszintű szellemet és erkölcsöt szolgálta. Levelemet ne prédikációnak, hanem baráti levélnek tekintsétek. Öszinte nagyrabecsüléssel köszönt Benneteket, Csoóri Sándor”

A találkozóra, talán mondani sem kell, sohasem került sor... Ágoston András viszont válaszol Csoórinak. Amiben van képe szégyentelenül megrágalmazni a Világszövetség elnökét, az egyik legnagyobb magyar esszéistát, a jeles költőt, a kortárs magyar szellemi élet egyik nagyságát: „Szomorúan veszem tudomásul: Ön is azok közé tartozik Magyarországon, akik az Illyés Alapítványtól kapott támogatásokkal nem tudnak elszámolni, mert úgy gondolják, most a VMDK-ban kirobbant politikai ellentétekkel kell foglalkozni.”

Az 1994. március 27-ei VMDK-közgyűlést így utólag többen elég egybehangzóan „botrányosnak” minősítik. A zentai közgyűlés iskolapéldája volt az ekkoriban már a magyarországi pártgyakorlatból is ismert, kifinomultan gengeszterszerű gyakorlatnak, ahogyan a kinyírni kiszemelt áldozatot áldemokratikus formák álszent praxisparódiájaként „hidegre tették”, kiszorították, kizárták, megbélyegezték, „kinyírták”. A tisztújító közgyűlést

„Ágoston és emberei alaposan előkészítették [...] ismeretlen embereket toboroztak össze a »körzeti szervezetekben«, akiket különbuszokon szállítottak a közgyűlésre. A színház megtelt a szavazógépezettel. Ismeretlen arcok, morózus verőlegények figyelték, mikor kell hurrogni vagy a kezűket a magasba emelni. Miután a »körzetek« ily módon »létszámukkal arányosan« előkészítették

a »küldötteket«, a dolgok kimenetele el volt döntve [...], egy percig sem volt kétséges. Az agyilag kellőképpen felkészített, felheccelt »küldöttek« képesek lettek volna akár a Názáreti Jézus feláldozására is, ha történetesen arra kapnak megbízatást Pilátus részéről. Száz szónak is egy vége: *Káin, mit tettél?* – ez a címe Hódi Sándor egyik, 1994. augusztus 19-én a Magyar Szóban megjelent írásának. [...] Ott tartunk, ahol 25 évvel ezelőtt? A helyzet rosszabb annál. [...] A VMDK széteséséhez is a megengedhetetlen hatalomkoncentráció vezetett” – írja többek között.

Összegzés

Mit tehet hozzá mindehhez a kései krónikás? Nem túl sokat. Összegezhet: az úgynevezett történelmi VMDK alig három év alatt megfogalmazta nemzeti autonómiakoncepcióját, és követelte az 1944–1945-ös magyarellenes atrocitások állami feltárását, talpra állította a szinte a végletekig megrogyott délvidéki magyarságot, és jóformán minden elképzelhető és elképzelhetetlent megtett az intézményesített emberirtás és a nemzetrészgylilkossági kísérlet ellen. Ennek köszönhetően 1992-ben még inkább sikerült mozgósítania a szavazókat, és 14 825 szavazatot kapott, aminek köszönhetően kilenc parlamenti képviselői helyet szerzett. Soha ekkora támogatást magyar párt a Délvidéken nem élvezett. A krónikás szomorkodhat vagy dühönghet, legyinthet vagy bólogathat – nem ez a lényeg. Hanem a számbavétel, keserűen vagy rezignáltan, felindultan vagy nyugodtan: ez történt.

Ajánlott irodalom

- Arday Lajos: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. Budapest, BIP, 2002.
- A balkáni pokolban*. VMDK évkönyve 1993. Ada, (k. n.), 1993.
- Botlik József: *A reménnyel győzködjük magunkat. Magyarok a délszláv háborúban (1991–1998)*. Budapest, Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2015.
- Botlik József – Csorba Béla – Dudás Károly: *Eltévedt mezsgyékövek – Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez 1918–1993*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum, 1994.
- Domonkos László: *Magyarok a Délvidéken*. Budapest, Zrínyi, 1992.
- Domonkos László: Tito és a magyarok. In Domonkos László: *Folytatódó titkos történetünk*. Budapest, Püski, 1996.
- Domonkos László: Egy anyaországi posztromantikus Fantomországban. In Domonkos László: *Az Auróra utolsó lövése*. Budapest, Püski, 2007.
- Hódi Sándor: *A déli végeken*. Újvidék, Forum, 2008.
- Hódi Sándor: *Káin, mit tettél? Magyar Szó*, 1994. augusztus 19.
- Hornyik Miklós: *Meghasonlásunk története. Délvidéki könyv*. Budapest, Timp, 2009.
- Juhász György: A kétszervolt ország: Jugoszlávia. In Juhász György: *Mezsgyén. A határtalan Balkán*. Budapest, Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2013.
- Silber, Laura – Allan Little: *Jugoszlávia halála*. Budapest, Zrínyi, 1996.
- Sokáig éltünk némaságban*. A VMDK évkönyve 1991. Ada, (k. n.) 1992.
- Tari István: *Akarsz egy Jugoszláviát?* Újvidék, Forum, 2002.
- Vicei Károly: *Nyolc napon túl gyógyuló közérzet*. Budapest, Present, 2001.